

SECTION 12.

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

Косюк Оксана Михайлівна

кандидат філологічних наук, доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

СУПЕРМАСА ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ СВІТОГЛЯДУ ДОБИ ВИСОКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті доведено, що раціональна маса в системі масової комунікації була «активована» епохою низки наукових революцій, розвитку цифрових технологій і технічного прогресу. Ця маса потребує докорінної зміни та перезавантаження комунікаційних потенціалів, витоковим джерелом котрих повинен стати раціоналізм (як спосіб і стиль діяльності та провідний світогляд).

На межі ХХ-ХХІ століть, переважно – у працях футурологів, виокремилась думка про те, що ера цифрових технологій виводить на кін історії якусь специфічну масу, котра, за основними параметрами, не збігається з класичними та академічними уявленнями про спільноти такого типу. У її «темпераменті» стали переважати риси індивіда: розум, моральність, самодостатність та ін.

До проблем індивідуальної свідомості як складника формування масової спершу зверталися фундатори теорії масової комунікації Г. Ле Бон та З. Фройд, згодом футурологи (Е. Тоффлер, М. Кайку та ін.). Сьогодні цю тему піднімає «Anthropological Measurements of Philosophical Research». Зокрема у статті «Людина як носій світогляду: індивідуальний та колективний виміри» В. Гавриленко зазначила: «У філософському дискурсі міркування щодо взаємозв'язків індивідуального і колективного вимірів світогляду неодностайні. Дискусійним досі є питання однорідності загального світогляду, що постає то як круговерть різних ідей і поглядів окремих осіб, то як цілісна система спільних світоглядів». Колективний світогляд може бути представлений як інтегроване явище, адже він базується на поєднанні спільних світоглядів окремих індивідів. Водночас і людина піддається впливу колективного світогляду, зокрема, як спадку минулих поколінь [1].

Ми також схильні думати про появу маси нового штибу (і це припущення вже частково апробувалося у царинах соціальної психології та комунікації, навіть ретроспективно: на рівні класичних праць Г. Ле Бона, З. Фройда Г. Тарда, В. Вундта, Е. Канетті, В. Райха, Х. Ортеги-і-Гассета, С. Сигеле, С. Масковічі та ін). З'ясувалося, що не залежно від хронологічного співіснування усіх категорій мас (емоційних, інтуїтивних, сенсорних – за вченням К.-Г. Юнга), зараз домінує раціональна. Отже, саме вона потребує ретельнішого дослідження, оскільки не лише репрезентує сучасні масову комунікацію й культуру, а й «накладає» власні патерни на інші типи мас. Позаяк психологічні аспекти великих спільнот ми вже виокремили та дослідили у численних наукових розвідках [2], тут зацентруємо увагу на свідомість, світогляд, ідеологічні визначники та інші ментальні параметри раціоналізованої маси у контексті філософії ХХ-ХХІ століть, головно неопозитивізму та новітнього раціоналізму, в опозиції до антропології, герменевтики, прагматизму, екзистенціалізму, феноменології, релігійних світоглядних течій тощо. У цьому нам допоможе відповідна методологія: аналіз та синтез інформації про сучасні масову комунікацію, філософію та соціальну психологію; моделювання індивідуального світогляду з перенесенням на типи мас; раціональний підхід в аналізі модерних напрямів філософії; порівняння філософських концепцій, що стали визначниками емоційної, сенсорної, інтуїтивної та раціональної спільнот з врахуванням антропологічних трансформацій у контексті доби новітніх технологій.

Раціомаса – явище, що століття поспіль лишалося непомітним. Ця категорія стала об'єктом дискусій лишень у наш час, коли футурологи заговорили про демасовізацію, бо помітили, що «лебонівський» наповп на теренах Європи й Америки вже майже не фіксується, а віртуальна комунікація сприяє крайній індивідуалізації. Е. Тоффлер, М. Кайку та ін. доречно пов'язали цей процес із глобалізацією та принциповою відкритістю світу. Зрештою – до цього йшлося ще з епохи Просвітництва, коли вперше епіцентром дискусій стали розум і раціоналізм, однак єдиними засобами масової комунікації все лишалися газети та книги, котрі ніяк не сприяли надто прискореному обміну інформацією й спричинили лиш низку промислових революцій. Отже, ХХІ століття бере реванш й повертає раціомасу та її комунікацію у контекст актуальних проблем, створюючи неабиякі перспективи наукових пошуків.

Звісно, підґрунтям раціомаси з найдавніших часів був раціоналізм [3], а сьогодні – його модифікація – неопозитивізм, репрезентатори якого Рудольф Карнап (1891-1970), Людвіг Вітгенштейн (1889-1951), Бертран Рассел (1872-1970), Карл Раймунд Поппер (1902-1994) пропонують абстрагуватися від

філософії як метафізики й використовувати виключно позитивне знання. Неопозитивісти особливо акцентують на балансі емпіричного й теоретичного рівнів. І часто науку та пізнання зводять до аналізу їх органічної мови з позицій тотальної верифікації (спростування теоретичних причинностей, необхідностей та закономірностей через експеримент). Однак їх методологія й теорії пізнання все одно повертаються до одвічно суб'єктивного: природи, людини, існування, призначення, життя і смерті, проблеми використання значень. Як вислід, навіть у кардинально фундаментальні концепції потрапляють метафізичні конструкти.

Р. Карнап у «Філософських основах фізики» та «Вступі до філософії науки» [4], дискутуючи із критиками еволюції Дарвіна, зазначає, що вони не аналізують теорію за оцінкою фактизму, а просто заперечують її на метафізичних підставах: мовляв, організація не може виникати з дезорганізації, оскільки причини повинні дорівнювати наслідкам (як вислід опозиціонери змушені апелювати до вищої сутності). У відповідь на вислів Філіпа Франка у книзі «Причинність та її межі» про те, що природа не порушує законів, Рудольф Карнап зазначає – природа тут ні до чого, якщо закони не відповідають дійсності, то причина у хибних наукових теоріях, які потребують спростувань, та канонізації окремих дослідників, котрі теж можуть помилятися. Загалом, як вважає вчений, закони – то ствердження необхідності (частини причинного зв'язку).

Людвіг Вітгінштейн зосереджується на лінгвістичних аспектах позитивізму. Він вважає, що словам надають значень прийняті правила й контексти, тому слід розрізняти видиму граматику у вигляді синтаксичних канонів і – глибинну: мовні ігри як форми життя. На думку неопозитивіста, логіка виникає не з цікавості до фактів чи необхідності зрозуміти причини, а з прагнення збагнути фундаментальну сутність емпіричного. За допомогою досліджень ми не хочемо дізнаватися нічого нового, а прагнемо шляхом підтверджень збагнути вже відкрите. Суть мислення – логіка, що відображає апріорний порядок світу. Порядок спільних для світу і мислення можливостей. Тому запитання «що таке слово?» еквівалентне відповіднику «що таке шахова фігура?». Філософія – боротьба з розчаруваннями розуму засобами мови. Вживаючи слова, слід визначати їх значення за походженням, а не за ситуаціями сучасних буденних вживань. А ще – граматиці необхідна наочність, яка допомагає бачити зв'язки та виявляти проміжні ланки (позначаючи таким чином форму уяви та спосіб мислення) [5].

Доволі фактурно представлені ідеї неопозитивізму у працях Бертрана Рассела, зокрема у праці «Чому я не християнин». Інструментарієм

сцієнтичних пошуків вченого стали математична логіка та емпірична теорія пізнання. Матеріалом для обговорення – християнська віра у загробне життя. Як зазначає Б. Рассел, людський розум творить вишукані архітектурні споруди, аероплани й вираховує відстані до небесних тіл. Однак усі ці можливості пов'язані з матеріальним світом та тілесністю. А лишаються після смерті, чи ні – не відомо... Чи доречно, приміром, щоб усі люди, включаючи Ніцше, Гітлера та Муссоліні, отримували, за якимось параметрами, можливість вічного існування? Навіть релігійні догми виглядають аморфно. Чого варті людські жертвоприношення, переслідування єретиків, полювання на відьом, «священні» погроми й масові знищення тощо. Як усе це в'яжеться та співіснує з релігійним пацифізмом та існуванням розумного Творця? Насамкінець Б. Рассел робить висновок, що світ може бути зрозумілим лиш як результат випадку, бо, якщо він є вислідом свідомо обраної мети, то ця мета, безумовно, належить ворогові людського роду. Щодо наукових досліджень, то внесення в них моральних чи естетичних цінностей, на думку вченого, колосально ускладнює можливість будь-яких відкриттів. Якщо Бог усе творив досконалим, а епідемії, війни, катастрофи «наслав» як покару, то немає жодного сенсу боротися з хворобами, екологічними й техногенними проблемами. Потрібно все це пустити на самотік. Насправді, як вважає Б. Рассел, природі байдужі наші цінності. Збагнути її закони можна лиш абстрагувавшись від понять добра і зла. І якщо Всесвіт має мету, то вона явно не збігається з людськими цілями. Отже, не раціональні аргументи, а емоції породжують віру у потойбіччя. Найпотужніша з емоцій – страх смерті. Однак найімовірніше, що разом зі смертю (втратою зовнішнього вигляду та поведінки) руйнується й мозок, а, отже, і пам'ять. Отож навряд чи ці абстрактні реалії можуть знову утворюватися в нових обставинах [6].

Цікавим адаптатором теорій позитивізму та модерного раціоналізму в інформаційній сфері вважається Карл Поппер – творець концепції критичного раціоналізму, який на противагу верифікації (наведення доказів і перевірка практикою), пропонує принцип демаркації (відсіювання ненаукового) методом фальсифікації (органічної відкритості для спростувань). Нагромадження знань, на думку К. Поппера, пропорційне висуненню сміливих гіпотез. Концепція вченого рекомендує вважати поясненим лиш те, що дедуктивно виводиться із сукупності певних законів та граничних умов. Як вислід – правильними можуть бути не лише підтвердження, а й витримані заперечення [7]. Г. Башляр (котрий балансує між раціо та інтуїцією), підтримуючи позицію, К. Поппера, уводить термін «відкритий

раціоналізм» і зазначає: «Науковий дух за своєю суттю – виправлення знань, розширення їхніх меж. Цей дух судить та осуджує своє історичне минуле. Його структура – визнання історичних помилок» (...). Це «небеконівське, неевклідове, некартезіанське підсумоване історичною діалектикою, котра є очищенням від помилок, розширенням системи, доповненням думки» [8]. Окреслений метод роботи з новими ідеями чітко проєктується на рецептивну модель комунікації в інтерпретації Ю. Лотмана, за якою для якісного очищення та кристалізації інформації застосовується «ефект зіпсутого телефону»: кожен наступний реципієнт щось ігнорує або додає до отриманого, роблячи його «скульптурно» точнішим та фактичнішим. Ставлячи науку у ситуацію випробувань та перевірок, вчені-раціоналісти рятують її від догматизму. Однак тут, як і в ситуації «смерті авторства» [9] постає проблема допустимої межі демаркувань та формулювання проміжних констатацій. К. Поппер та І. Лакатос зауважили, що вартісна концепція покликана містити додатковий емпіричний зміст, левова частка якого уже підтверджена. Так в обіг потрапив вираз «зсув проблем» (проєкти дослідницьких програм у контекстах розслідувань із проблемами, їх розв'язаннями, наступним критичним обробітком та створенням чогось принципово нового) [10].

Як бачимо, раціоналістична філософія впродовж тривалого часу репрезентує світогляд маси, яка тільки нещодавно стала об'єктом зацікавлень та досліджень. Раціоналізм не тільки домінує в інформаційному просторі, а й чинить глобальний вплив на філософію XXI століття.

Отже, ми вперше засвідчуємо присутність у сучасному інформаційному просторі маси нового типу, яка за більшістю психологічних та світоглядних параметрів відповідає категорії особистості, і, в силу домінування, активно впливає на філософію XXI століття загалом, ставлячи її у контекст класичного та новітнього раціоналізму. Поряд існують ще три категорії мас: інтуїтивні, емоційні, сенсорні. Ці спільноти у процесі комунікації формують різні світогляди. Емоційна задіює ресурс антропології та екзистенціалізму, сенсорна адаптує прагматизм, інтуїти послуговуються феноменологією та герменевтикою (гомілетикою), а раціонали, не тільки апробують неопозитивізм, а й попутно пропонують його як дискусійне продовження класичного раціоналізму на усіх рівнях масової комунікації як продукування культури.

Список використаних джерел:

1. Гавриленко В. В. Людина як носій світогляду: індивідуальний та колективний виміри. Антропологічні виміри філософських досліджень. №18 (2020). С. 62-75. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i18.210988>
2. Косюк О.М. Нове поняття масової комунікації: теоретико-термінологічний аспект. *Virtu Scientific journal*. – Montreal : CPM “ASF”. – № 32, 2019. С. 231-234

3. Косяк О. М. Масовокомунікаційні складники теорій класичного раціоналізму: хронологічний критерій. Збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами IV міжнародної науково-практичної конференції 2 частина: «Наука і сучасність: виклики глобалізації», м. Київ: збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). – К.: Центр наукових публікацій, 2018. 132 с. С. 76-84
4. Carnap Rudolf. Theory Reconstruction and Inductive Logic. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (encyclical letter). 2020. URL: <https://plato.stanford.edu/entries>
5. Вітгенштайн Людвіг Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження /пер. з нім. Євгена Поповича. – К.: Основи, 1995. 311 с. С. 153-157
6. Рассел Б. Чому я не християнин. Загальний огляд християнства та ідеї Бога. Конвертовано сайтом javalibre.com.ua. (encyclical letter). 2022. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2919470>
7. Поппер К. Факти, норми та істина: подальша критика релятивізму. (encyclical letter). 2019. URL: http://ni.biz.ua/8/8_9/8_99219_k-popper-fakti-normi-i-istina-dalneyshaya-kritika-relyativizma.html
8. Bachelard Gaston. (encyclical letter). 2022. URL: https://wp-fr.wikideck.com/Gaston_Bachelard
9. Косяк О. М. Теорія масової комунікації : навч. посіб.– Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 384 с. С. 32-33
10. Косяк Оксана. Раціоналістичний дискурс масової комунікації [Текст]. – Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 520 с.